

Юрій ЄВТУШЕНКО,

Історико-меморіальний музей Михайла Грушевського

НАГРУДНИЙ ЗНАК ІНСТРУКТОРСЬКОЇ ШКОЛИ СТАРШИН ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 рр.

У статті досліджено процес створення та діяльності Інструкторської школи старшин (березень 1918 – травень 1919 рр.) та її внесок у розвиток військової педагогіки та системи військової освіти Української Народної Республіки

Ключові слова: Інструкторська школа старшин, нагрудний знак, військова освіта Української Народної Республіки.

Yevtushenko Y., Historical and memorial museum of Mikhail Hrushevsky. Badge of the instructor school of the petty officer's in the era of Ukrainian revolution 1917 – 1921. In the article investigated the process of creation, activity Instructor school of officers (March 1918-May 1919) and its contribution in the development of military pedagogy and system of military education of the Ukrainian People's Republic.

Key words: Instructor school of officers, badge, military education of the Ukrainian People's Republic.

Сто років тому, 14 березня 1918-го, військовий міністр Української Народної Республіки полковник Олександр Жуковський видав наказ про створення Інструкторської школи старшин. Відкрилася нова сторінка в розвитку військової педагогіки та системи військової освіти УНР. На новостворений навчальний заклад покладалося завдання комплектування молоді української армії, що набирала сили, національно свідомим, фахово підготовленим складом.

У фондах Історико-меморіального музею Михайла Грушевського зберігається унікальна пам'ятка Української революції 1917–1921 рр. – нагрудний знак Інструкторської школи старшин. У цей буремний період лише два військові навчальні заклади УНР мали свої знаки: Інструкторська школа старшин (Київ) та Спільна юнацька школа (Кам'янець-Подільський). Проте, ці символи становлення національної армії збереглися в поодиноких примірниках, як і багато інших пам'яток тієї доби. На сьогодні нагрудний знак Інструкторської школи відомий лише в колекції Національного музею історії України та нашій збірці.

У 1973 р. в емігрантському часописі «Українське козацтво», що виходив у містах Чикаго (США) та Торонто (Канада), головний редактор і колишній слухач старшинської школи Антін Кущинський подав оголошення про виготовлення копії знаку ІШС для тих, хто втратив його в часи збройної боротьби та емігрантських поневірянь [4, с.45]. Однак, інформації про додаткове виготовлення знаків на сьогодні не маємо.

За роки радянської влади говорити чи зберігати нагороди, нагрудні знаки доби українських національно-визвольних змагань було небезпечно. З постановом незалежної України відкрилися величезні комплекси історичних джерел, зріс інтерес і до вивчення української нагородної системи. Одним із перших досліджень цієї проблеми стала книга канадського українця Ярослава Семотюка [9]. Проте, правдоподібно через брак інформації, при атрибуції даного знаку автор припустився помилки й невірно розкрив напис «І.Ш.С», зазначаючи, що це Інженерна школа старшин. Але насправді – це нагрудний знак Інструкторської школи старшин (іл. 1).

Ця єдина пам'ятка першої національної військової школи виглядає достатньо вишукано. Овал зі срібла й емалі, у верхній частині якого на блакитному полі архангел Михаїл із мечем. Навколо лавровий та дубовий вінки, внизу напис: І.Ш.С. Так її змалював один із випускників, сотник

Семен Левченко, але не додав, що в центрі знака було зображено український герб – тризуб. Свій нагрудний знак він загубив навесні 1921 р. в одному з таборів для інтернованих вояків армії УНР на території Польщі. Тому, ймовірно, описуючи його по пам'яті, пропустив окремі деталі [5, с.139]. В коментарі до уривку споминів С. Левченка редактор збірника «За державність», колишній старшина Культурно-освітньої управи Генерального Штабу (1918 р.) Михайло Садовський зазначив, що автором проекту цієї відзнаки був відомий український художник і графік Охрим Судомора [5, с.139]. На жаль, виявити інформацію про місце виготовлення знаку поки що не вдалося. Але те, що у випускників Інструкторської школи був свій нагрудний знак – незаперечний факт. Крім того,

Іл. 1. Знак Інструкторської школи старшин. 1918 р. (З колекції Історико – Меморіального Музею Михайла Грушевського)

педагогічна рада школи на свій власний розсуд мала право відзначати ним осіб, які активно долучилися до становлення та розбудови цього навчального закладу.

Унікальність цієї пам'ятки спонукала, насамперед, до вивчення історії закладу, завдяки чому музейний предмет постав перед нами ніби живим свідком перших кроків розбудови українського війська.

Збройне протистояння з більшовицькими загарбниками наприкінці 1917 – на початку 1918 р. підштовхнуло політичний провід УНР до рішучих кроків. Військове міністерство на чолі з полковником О. Жуковським та Генеральний штаб під керівництвом підполковника Олександра Сливинського з 10 березня 1918 р. почали працювати над проектом організації української армії. Передбачалося створити її на основі територіального комплектування у складі восьми піхотних армійських корпусів та чотирьох дивізій кінноти [1, с.233]. Як кадровий військовий, О. Жуковський розумів важливість фахової підготовки підстаршинського та старшинського складу майбутніх національних військових сил. Саме завдяки йому 14 березня 1918 р. виходить наказ про формування Інструкторської школи старшин [6, с.3].

На практиці реалізація цього плану покладалася на Головну шкільну управа військового міністерства УНР на чолі з полковником О. Астаф'євим. Інструкторська школа старшин повинна була здійснювати перепідготовку старшин (офіцерів) українців – випускників колишніх російських військових навчальних закладів. Образно це завдання змалював сотник школи Антін Кущинський: «перевишкіл, довишкіл та українознавчі науки для колишніх старшин московської армії» [4, с.45]. Нова система військової освіти мала на меті виховати національний старшинський корпус на українських традиціях. З цією метою в навчальній програмі передбачався курс українознавства (українська мова, література, історія та географія України).

25 березня 1918 р. в Інструкторській школі старшин розпочалися навчання, заняття проходили в 28 навчальних класах. Начальником школи призначили

донського козака, фахового військового педагога, полковника Олексія Максимова, який до 1917 р. обіймав посаду інспектора класів Володимирського військового училища (Санкт-Петербург). Про структуру школи згадував працівник Головної шкільної управи Армії УНР Варфоломій Євтимович. Він свідчив, що школа складалася з п'яти сотень піхоти, кінної, інженерної, кулеметної сотні та польової батареї. До складу сотні входило приблизно 150 старшин [2, с.31]. Перший випуск налічував приблизно 800 слухачів [12, с.4]. Загальна ж чисельність школи коливалася в різні часи від 800 до 300 старшин, які перебували на повному державному утриманні. Навчальний курс становив два місяці, але вже другий випуск навчався три місяці, наступний – чотири. Це пов'язано зі значною кількістю предметів, які не встигали опановувати в короткий термін. Внутрішнє життя школи регламентувалося спеціальною інструкцією, пріоритетною складовою якої визначалася найсуворіша дисципліна. Ретельно розпланований учбовий день не залишав часу на байдикування (іл. 2).

Ілюстрація 2. Будівля колишнього Олексіївського інженерного військового училища, у стінах якого в 1918 р. діяла Інструкторська школа старшин. Фото 1920-х рр.

Школа розмістилася в будівлі колишнього Олексіївського інженерного військового училища, збудованого у 1914–1916 рр. на околиці Печерська (сучасному бульварі Лесі Українки). Зазначене училище припинило свою

діяльність у листопаді 1917-го, у 1918–1919 рр. в його стінах діяла Інструкторська школа старшин. Вже за часів радянської влади тут розміщувалася спочатку Київська вища об'єднана військова школа, а згодом (у 1947–1992 рр.) – Київське суворовське військове училище. За часів незалежної України в споруді розпочав свою роботу Київський військовий лицей ім. І.Богуна.

Щоб підсилити виховний процес національною складовою, на всіх видних місцях навчального закладу – над дверима до учбових класів та стінах сходових клітин – фарбою золотого та срібного кольорів були зроблені написи: народні приказки, уривки з пісень та творів Тараса Шевченка. Деякі з них, а саме «Добрий козак бачить, де отаман скаче», «Слава не поляже», «Свою Україну любіть», «Хоч забий москаля то він зуби вискаля», переповів підполковник Армії УНР В. Євтимович [3, с.10].

Завдяки старанням керівництва, як згадує сотник С. Левченко, при Головній шкільній управі військового міністерства УНР запрацювала невеличка друкарня, що почала у незначній кількості друкувати підручники хоча б з головних предметів, які, передовсім, слід було розробити. Крім того, тодішні військові незадовільно володіли українською мовою, а особливо військовою термінологією. Тому деякі лектори готували свої курси російською мовою, які згодом перекладалися українською. Хоча траплялися поодинокі випадки, коли лекції читалися російською, а складання іспиту, відповідно статуту, українською. При шкільній управі організували редакційно-термінологічну комісію, яка редагувала тексти лекцій, перекладених з російської, та видавала підручники [3, с.10].

Однак, незважаючи на труднощі, викладацька справа була поставлена досконало. До роботи в Інструкторській школі були залучені найкращі фахівці. Серед них військовий інженер О. Шумський, петроградський академік полковник Іванов та підполковник Василь Мазур-Ляхівський (викладачі топографії й тактики). Історію України викладав колишній учитель гімназії зі Станіславщини

Віктор Садовський, вивезений 1916 р. російською владою з Галичини як заручник, граматику та українську мову – професор, відомий український мовознавець, Олена Курило, літературу – отець Юрій (Жевченко) [5, с.125]. Крім того, до школи запрошували додаткових викладачів, а інформація для всіх бажаючих відвідати їхні лекції надсилалася до газети «Відродження» [7, с.1].

Лекційні заняття з військових дисциплін та українознавства тривали до 12-ої години дня. Потім старшини проводили практичні заняття, а це стройова, тактична, топографічна та інші підготовки. Вишкіл відбувався неподалік від школи на місцевості, яка носила назву Звіринець (Печерськ).

На сторінках першого числа військово-наукового вісника Генерального штабу за 1918 р. подана інформація, що випускники школи брали участь в польових навчаннях також за межами міста. Так, старшин першого випуску задіяли у військових маневрах, що відбувалися 28 квітня 1918 р. на околицях Броварів. Ці маневри «були найкращим доказом того, що мозоляна праця управління школи й учнів не пройшла безслідно, а навпаки – дала здоровий плід [10, с.12].

Кілька годин на тиждень старшини займалися в гімнастичному залі під керівництвом інструкторів, які свого часу закінчили фехтувально-гімнастичні школи. Серед них можна назвати капітана Митрофана Очеретька, сотників Юрія Сніговського та Миколу Гарницького [5, с.136]. У вільний час у стінах школи лунала українська пісня. Вечорами з усіх сотень збиралися найкращі голоси та влаштовувалися аматорські концерти [5, с.127].

Упродовж 1918 р. Інструкторська школа здійснила три випуски. Всі вони відбулися вже за правління гетьмана П.Скоропадського. За словами сотника С.Левченка перші два випуски вирізнялися тим, що більшість старшин були перейняті українською національною ідеєю, вбачали в собі перших будівничих українського війська [5, с.125].

Особливою урочистістю запам'ятався другий випуск, на честь якого відбувся парад, який приймав військовий міністр Олександр Рогоза. Кожен випускник школи отримав по 300 карбованців та запрошення на обід до гетьманського палацу. Третій випуск став повною протилежністю попереднім. Українців у ньому було набагато менше. За часів гетьманської влади відбувся значний приплив «малоросів», які мали лише одне бажання – закінчити школу та отримати право на посаду в війську [5, с.125]. Останній набір до школи відбувався на початку жовтня 1918 р., але у зв'язку з нестабільною політичною ситуацією налагодити повноцінний навчальний процес не вдалося. Зі спалахом антигетьманського повстання особовий склад Інструкторської школи спрямували проти військ Директорії. Процес усвідомлення, що відбувається щось не так, відбувся пізніше. «Школа виконала мій наказ, покинула фронт, визнала владу Директорії та повернулася до Києва» [8, с.605], – згадував керівник тактичних вишколів школи полковник Всеволод Петрів.

14 грудня 1918 р. начальник школи генерал О.Максимов добровільно склав свої повноваження. Навіть коротке протистояння військам Директорії підірвало на тривалий час авторитет школи. Як наслідок, четвертий випуск щораз відкладався, позаяк військове керівництво УНР не мало довіри до офіцерства, що там навчалось. Під тиском більшовицьких військ, що наступали на Київ, 31 січня 1919 р. Інструкторська школа старшин у складі 250 викладачів та слухачів відбула до останньої столиці УНР – Кам'янця-Подільського. Згодом вона була переведена до Луцька, де в травні 1919-го в повному складі інтернована поляками [11, с.106].

Проте, не зважаючи на коротку історію, Інструкторська школа старшин зробила значний внесок у підготовку старшинського (офіцерського) корпусу Армії УНР та становлення національної військової освіти.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923. – Ужгород: Свобода, 1930. – Т. 2. Українська гетьманська держава. – 500 с.
2. Євтимович В. Олелько Сергієвич Остапура-Степовий (Астаф'єв). Війська українського генеральний хорунжий // Літопис Червоної калини. – Львів, 1937. – Ч. 7–8. – С. 29 – 33.
3. Євтимович В. Початки українського військового шкільництва в 1917–1918 р. // Літопис Червоної калини. – Львів, 1937. – Ч. 12. – С. 7 –11.
4. Кущинський А. Відзнака за закінчення Української Інструкторської школи старшин в Києві // Українське козацтво. – Чикаго, 1973. – Ч. 1 (23). – С. 45.
5. Левченко С. Інструкторська школа старшин // За Державність. – Варшава, 1938. – Ч. 8. – С. 119 – 139.
6. Накази міністра військових справ від 14 березня 1918 р. Ч. 78 // Вісник Ради Народних Міністрів УНР. –1918. – № 16. – 7 квітня. – С. 3.
7. Оголошення. Лекції в інструкторській школі старшин. // Відродження. – 1918. – Ч. 51. – 31 (18 травня). – С. 1.
8. Петрів В. Військово-історичні праці. Спомини. – К.: Поліграфкнига, 2002. – 640 с.
9. Семотюк Я. Українські військові відзнаки (ордени, хрести, медалі та нашивки). – Торонто: Вільна Україна, 1991. – 50 с.
10. Тинченко Я. Війська Ясновельможного Папа Гетьмана. Армія Української Держави, травень–грудень 1918 р. – К.: Темпора, 2014. – 152 с.
11. Тинченко Я. Офіцерський корпус армії Української Народної Республіки (1917-1921). – К.: Темпора, 2011. – Т. 2. – 422 с.
12. Хроніки. Початок лекцій в інструкторській школі військових старшин // Відродження. – 1918. – Ч.1. – 27 (14) березня. – С. 4.